

Benedek József Kolozsvár történelmi belvárosának társadalmi fenntarthatósága

A szerző Kolozsvár történelmi belvárosának társadalmi fenntarthatóságát vizsgálja, rámutatva azokra a történelmi, társadalmi, földrajzi, gazdasági, politikai sajátosságokra, amelyek a város mai sajátosságait és potenciálját meghatározzák. Következtetése, hogy Románia városaiban, így Kolozsváron is, a társadalmi fenntarthatóság egyaránt problematikus a politikai és gazdasági átmenet folyamatában megfogalmazott új várostervezés és várospolitikai, a lakásállomány, városi telkek és szolgáltatások gyors privatizációja tekintetében. Benedek József a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Földrajz karának egyetemi tanára. E-mail cím: jozsef@geografie.ubbcluj.ro.

RENDSZERVÁLTÁS

1989-el kezdődően Románia a társadalmi fejlődés új szakaszába lépett: az átmenetként megnevezett periódus az egypártrendszerrel többpártrendszerre történő áttérést, valamint a tervgazdaság helyett a piacgazdaság mechanizmusainak megfelelő rendszer megteremtését jelenti. A '89-es változások ugyanakkor lehetővé tették Románia fokozatos beépülését a termelés és fogyasztás globális hálózatába, illetve kapukat nyitottak az euro-antlanti integrációt fele is. Ilyen politikai és gazdasági feltételek mellett az állam területi tervezése és az ehhez szükséges fejlesztési politikák kidolgozása a regionális és helyi vezetők hatáskörébe kerül át – ezek mintegy táptalajai a fenntartható fejlődés vezérelte helyi intézkedések életbeléptetésének. Az átalakulásnak eme dimenziója áll tanulmányom érdeklődésének fókuszában. Kolozsvárt választva terepül, azt kívánom esettanulmányszerűen felvázolni, hogy a fent említett makro-strukturális változások hogyan tükröződnek a történelmi városrészekben.

A VÁROS TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE 1947-IG

Az európai standardok szerint közepes méretű városnak tekintendő Kolozsvár az ország északnyugati részén található, lakossága a 2002-es népszámlálás adatai szerint 310.000 fő. Lakosságát tekintve Bukarest és Iaşi után Románia harmadik legnagyobb városa.

Habár az első Kolozsvárt említő írásos dokumentum 1213-ból maradt ránk, városnak (civitas) 1316-tól kezdve tekintik. Az 1405-ös év igen fontos momentum volt Kolozsvár történetében, hisz ekkor kapott engedélyt városfalainak megépítésére. Ennek eredményeként fejlődött ki a napjainkban belvárosként ismert – 45 hektárnyi területen fekvő – történelmi városrész. A középkor éveiben Kolozsvár nevéhez a „kincses” jelzőt társították, mintegy gazdagságának szimbólumaként, mely a nagyszámú sikeres kézműves és kereskedő jelenlétének volt betudható. 1790 után Erdély tartomány központjaként fontos adminisztratív szerephez jutott, minek kö-

vetkeztében a város fejlődése felgyorsult. Továbbá az 1872-ben megalapított egyetem jótékony hatásának következtében Kolozsvár Erdély kulturális-intellektuális fővárosává is előlépett. A történelmi városrész sorsának alakulása szorosan köthető ehhez a periódushoz. Jelenlegi geometriai formáját a 14–15. században nyerte, épület-láncolata pedig a 19. századi városfejlesztés eredménye.

Ezzel szemben a 19. század második felében elkezdődött iparosítási folyamat kevés nyomott hagyott a belváros arculatán: az erre a korszakra jellemző modern ipari fejlődés térben szelektív növekedést eredményezett. Kolozsvár térbeni fejlődése kelet-nyugati irányú volt, amelynek során a történelmi városközpont új lakónegyedekkel és ipari zónákkal egészült ki – első lépésként, 1894-ben a tőle nyugatra található Monostor falut kebelezte be, míg az utolsó fázis, a szocialista iparosítás alatt (1952-ben) zajlott, amikor Szamosfalvát is a városhoz csatolták. A kommunista időszakban Kolozsvár nem olvasztott be más környező településeket, ami nagymértékben hozzájárult az 1989 után jellemző magas ingatlanárak kialakulásához.

A BELVÁROS STÁTUSA AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS IDEJE ALATT

Az elmúlt fél évszázad során a város fejlődését két tényező formálta: a fent részletezett történelmi fejlődés, valamint az 1947–1989 közötti államszocialista politikai és gazdasági rendszer. A szocialista rendszer olyan sajátos térbeli struktúrát alakított ki, mely gyökeresen eltér a nyugat-európai mintától, de nagyvonalakban követi a többi kelet-európai városra jellemző modellt – e városi növekedésre az alacsony szintű urbanizmus jellemző, az urbanizáció gyors ütemének és rövid időperiódusának, illetve a városok gyenge integráló képességének köszönhetően (Csedő–Ercsei–Geambasu–Pásztor 2003).

Ebben a korszakban az állam volt egyetlen meghatározó tényező Kolozsvár fejlődési irányának meghatározásában. Szerepe a magántulajdonban lévő ingatlanok államosítása révén tovább erősödött, elhanyagolhatóan kis teret hagyva a piac városformáló funkciójának. Kolozsvár belvárosa azért maradhatott valamelyest kivétel ez alól az általános gyakorlat alól, mert épületeinek nagy része továbbra is az egyház (főként a római-katolikus egyház) fennhatósága alatt maradt. Így az állam befolyása az ingatlanpiacra közel sem volt domináns a történelmi városrészben, hatása nagyrészt csak az itt található lakások kiutalásában vált érzékelhetővé – az államosítás általános következményeként a tulajdon és az albérlet árának alacsony szinten tartását szorgalmazta. Ugyanakkor, annak ellenére, hogy Kolozsvár megtartotta hagyományosan erős szolgáltatói jellegét, az intenzív iparosításnak betudhatóan ennek szerepe nagymértékben csökkent, átadva helyét az iparóriásoknak (Molnár–Onisor–Sófalvi–Susan 1962, Susan 1973). Továbbá a közszolgáltatások racionalizálása a szolgáltatói szektor minőségét eredményezte.

A román szocializmus specifikus jegye – más kelet-európai országokkal ellentétben – az volt, hogy a városfejlesztés legfontosabb eszköze nem a Városi Fejlesztési Terv (Master Plan) lett, hiszen ilyen a kommunizmus éve alatt Romániában nem létezett. E helyett a lakó- illetve ipari övezetek térbeli elhelyezését érintő döntéseket politikai szinten hozták meg. A szocialista várostervezés leglátványosabb megvalósítása Kolozsvár esetében öt tömbház-negyed volt, amelyeket az '50-es években kezdtek el építeni – ma ezek tömörítik magas, standardizált épületeikbe a kolozsvári lakosság igen nagy részét. Ezek a negyedek a Dónáth (Grigorescu), a Györgyfalvi (Gheorgheni) és a Hajnal (Zorilor) negyed, a Hősök tere (Mărăști) és a Monostor (Mănăștur).

Igen sűrűn lakott övezetekről van szó, ahol az egyes tömbházak közötti távolság kicsi, így a lakosság száma gyakran eléri a 300-400 főt hektáronként. Eme intenzív szocialista városfejlesztés eredményeként a hagyományos városi struktúra megbomlott, Kolozsvárt több-központúvá alakítva – a frissen épült lakótelepek mint új centrumok kezdtek el funkcionálni, és jelentős szolgáltatói-adminisztratív szerepet is felvállaltak.

A szocialista várospolitika további következménye volt a térbeli szegregáció alacsony szintje az új lakóövezetekben. A történelmi városrész sorsa azonban másként alakult. Sikerült megőriznie sajátos társadalmi arculatát, hiszen a belváros nem jelentet célpontot az iparban dolgozni kívánó beköltözők számára.. Funkcionális övezetként működött, amelynek lakói vagy ún. „tősgyökeres” kolozsváriak voltak, vagy pedig értelmiségi bevándorlók, a kommunista párt lojális tagjai, illetve adminisztratív, oktatási vagy egészségügyi alkalmazottak (Surd–Ipatiov 1993). Ez azonban nem zárta ki, hogy a városfejlesztés szocialista koncepciója nagy szerepet tulajdonítson a belvárosi résznek, a politikai hatalom és képviselő centrumává nevezve ki azt. Így a politikai, adminisztratív, oktatási, egészségügyi és kulturális funkciók ellátása a városnak ebben a részében folyt. Az általános ideológiával ellentétben – amelynek értelmében minden megyeszékhely központi terekkel bővült, melyek a szocialista hatalom gyakorlásának szimbólumaivá váltak – azonban Kolozsváron, a központinak tervezett tér a történelmi város falain kívülre került. Ez a Szent György (Lucian Blaga) téren kapott helyet, ahol 1961–62 között számos urbanisztikai átalakítást eszközöltek. A korábban itt álló Szent György szobrot (a Prágában található, 1373-ban készült eredeti másolatát) a Farkas (Kogălniceanu) utcába szállították, a tér új nevet kapott – Béke térként vált ismertté a köztudatban – s az átalakítások eredményeként mértanilag szabályos és megnövelt térré lett, a közepén a Diákház új, szocreális épületével.

A fentiek alapján tehát érzékelhető, hogy néhány új lakóépülettől eltekintve, a szocialista városfejlesztés nem befolyásolta túlságosan a belváros arculatát. Szuburbanizációra utaló jelek sem voltak érzékelhetőek, azaz a központi rész továbbra is sűrűn lakott övezetként működött. Funkcionalitását tekintve csupán a kereskedelmi egységek számának megcsappanása jelentett látványos változás, melyek korábban a városközpontban koncentráálódtak. A kommunista rezsimben ugyanis a városban kevés kereskedelmi egység működött, monopólium alatt tartva a háztartásorientált szolgáltatásokat. A belváros és a lakótelepek között létrejött egyenlőtlen viszony azonban egy igen fontos problémával állította szembe a városvezetést, és pedig a gyorsan növekvő lakóövezetek igényeinek megfelelő közszállítási infrastruktúra hiányával. Továbbá a fontosabb közszállítási vonalak mindegyike áthaladt a belvároson annak érdekében, hogy a fehér- és kék-galléros dolgozókat a külváros különböző részeiből a – főként a főtéren és az ipari övezetekben koncentráló – munkahelyeikre eljuthassanak, ami számos közlekedési, infrastrukturális és szolgáltatói diszfunkciót eredményezett.

URBANISZTIKAI ÁTALAKULÁS 1989 UTÁN

A rendszerváltást követően a térbeli átstrukturálás és városi fejlesztés irányát és intenzitását a következő tényezők határozták meg: politikai demokratizálódás (erősebb helyi hatalom a fejlesztési irányokat illetően, valamint több helyi jellegű kezdeményezés); a helyi gazdaság erőteljes globalizációja; az állami tulajdonban lévő vállalatok, lakások és területek privatizációja, teret engedve a piac városi struktúrát alakító erejének; az ország Európai Unióhoz való csatlakozása;

a dezindusztrializációs folyamatok és az ipar strukturális átalakulása; valamint a foglalkoztatottság általános csökkenése.

1989 után a helyi adminisztráció fontossága és döntéshozó hatalma megnőtt, igen erős verseny alakult ki a helyi vezetések között a befektetőkért. Kolozsvár az újonnan kialakult politikai és gazdasági helyzetet intézményi hálózatának, adottságainak és versenyképességének megfelelően próbálta maga előnyére fordítani. Ám ebben a helyzetben a fent említett külső tényezőkön túl azonban további helyi sajátosságok is meghatározták a város fejlődésének útját: a városvezetés nacionalista megnyilvánulásainak köszönhetően az átmenet első tíz évében Kolozsvár nem vált vonzó célponttá a külföldi befektetők számára. A helyi adminisztráció szignifikáns befolyással lehet a befektetőkre, mivel a befektetési szándék kivitelezéséhez a helyi tanács által kiállított engedélyre van szükség. Kolozsvár vezetése, élve ezzel a hatalommal, több esetben – a gazdasági racionalizmusnak ellentmondva – megtagadta a multinacionális kereskedelmi egységek létesítését célzó engedélyek kibocsátását.

2001/215. helyi közigazgatásról szóló törvény számos kompetenciával ruházta fel a helyi adminisztrációt (ennek értelmében a városi tanács döntéshozó, a polgármester végrehajtó autoritás) egy olyan fejlesztési program kidolgozása érdekében, amely a lokális sajátosságok tükrében egy adott közösség számára a legmegfelelőbb. A fent említett törvény 38. cikkelyének megfelelően a helyi szintű vezetés hatáskörébe tartozik a társadalmi és gazdasági fejlődést, területszervezést és városrendészeti tanulmányok, prognózisok és programok jóváhagyása; az adók és helyi illetékek kirovása; a város magán- és közterületeinek fenntartása/menedzselése; helyi érdekeltégű közintézmények, kereskedelmi vállalatok és közszolgáltatói egységek létesítése; a történelmi és építészeti műemlékek védelme és restaurálása is.

Benedek József: Kolozsvár történelmi belvárosának társadalmi fenntarthatósága

Lakónegyed	Népesség	%	Terület ha	%	Lakófelület ha
1 Kisbács	1345	0.4	47.4	1.6	33.1
2 „Jó Napot” negyed	-	-	320.6	10.6	85.6
3 Belváros	26710	8.1	341.1	11.3	226.4
4 Kerekdomb	8258	2.5	223	7.4	148.1
5 Györgyfalvi negyed	43375	13.2	144.1	4.8	121.3
6 Dónáth	26435	8	164.9	5.5	140.4
7 Fellegvár	7301	2.2	101.9	3.4	85.1
8 Ipari negyed	4590	1.4	92.6	3.1	63.2
9 Irisz	7432	2.3	132.8	4.4	101.1
10 Monostor	83324	25.3	225.6	7.5	164.9
11 Hősök tere	43570	13.2	186.7	6.2	142.2
12 Tisztviselőtelep	9265	2.8	159.7	5.3	139.8
13 Avas	621	0.2	71.1	2.4	52.3
14 Nyárfásor	6515	1.2	26.22	0.9	20.7
15 Szamosfalva	4108	1.2	177.8	5.9	144.6
16 Aurel Vlaicu	30790	9.4	121.5	4	92.4
17 Hajnal	25072	7.6	146.8	4.9	125.4
18 Bükk-telep	268	0.1	333.6	11.1	149
	328898	100.0	3017.9	100.0	2035.5

1. táblázat. Kolozsvár lakóövezeteinek mutatói, 2000 (forrás: Consiliul Local Cluj).

A történelmi városrészben található épületek fizikai állapota ebben a periódusban igencsak megromlott. A 2004-es helyhatósági választások a változások évét jelentették e tekintetben, ugyanis az új vezetés által diktált útvonal kedvezőnek bizonyult a helyi gazdaság nyitásának és nemzetközi integrációjának elősegítésében. Ilyen körülmények között 2005 tavaszán megrendezett közösségi vitafórum fő célja lett a történelmi városrész állagának megőrzését célzó stratégiai terv kidolgozása. Ez a kezdeményezés számos akadályba ütközött (például a védett épületek illegális átalakítása, a túlzott autós forgalom vagy a ”közterületek esztétikai beszennyezése”).

A fent említett politikai folyamattal párhuzamosan, Kolozsvár földrajzi fekvése is egyre nagyobb befolyást gyakorolt annak urbanisztikai fejlesztésére. A korábban érzékelhető politikai akadályok ellenére ugyanis a regionális felosztás következtében Kolozsvár (Kolozs megye) komparatív előnyhöz jutott. Ebben igen fontos szerepet játszott a non-profit szféra, amely olyan magas rangú szolgáltatásokból áll, mint közigazgatás, oktatás és egészségügy – csak a felsőoktatási intézmények évente mintegy 80000 diákot vonzanak Kolozsvárra. További komparatív előnyként értelmezhető a város könnyű megközelíthetősége (nemzetközi repülőtér, európai út, vasúthálózat, az épülőben levő Erdély Autópálya), a helyi kereslet nagysága (400.000 fogyasztó), valamint az egyetem tudományos és fejlesztői tevékenységeinek pozitív kihatása.

A gazdasági változásokat szükségszerűen a társadalmi struktúra átalakulása is követte. Ennek legszembevetőbb vonzatai a növekvő munkanélküliség, bizonyos csoportok marginalizálódása,

fokozódó elszegényedése (például romák, nyugdíjasok), valamint a közép- és felső-középosztály megjelenése. Az új csoportokkal bővült társadalmi hierarchia és az ingatlanpiac liberalizációja együttesen fontos térbeli befolyással bíró tényezők. Következésképpen megemlítendő a város térképén újonnan megjelent lakóövezetek és lakóparkok, amelyek a közép- és felső-középosztály igényeinek megfelelően épültek. A marginális helyzetben lévő csoportok esetében viszont egy ellentétes folyamat figyelhető meg: a költségstruktúra megváltozása arra kényszerítet sok, magas presztízsű lakóövezetekben élő családot, hogy alacsony komfortú lakásokba és rossz megítélésű övezetekbe költözzön. Megint másoknak azonban sikerült előnyt kovácsolniuk maguk számára a megváltozott gazdasági helyzetben. A szocializmus ideje alatt a lakások nagy része az állam tulajdonát képezte. 1989 után azonban igen kedvező feltételek mellett privatizálták a bérlakásokat (így ma a lakások 95 százaléka magántulajdonban van). Az évente érkező diákok által képviselt intenzív keresletnek köszönhetően pedig igen profitábilis gazdasági tevékenységé vált az ingatlanok bérbé adása, ami fontos pénzforrásként funkcionál sokak számára. Az albérletek és az ingatlanok árának gyors növekedése és differenciáltsága az egyre növekvő kereslet következménye: a régi panellakások ára (komfort fokozat és szobaszám függvényében) 17–55 ezer euró között mozog, míg az új negyedekben található lakások ára jóval e fölé emelkedik, s az albérletek ára is szobánként havi 50–150 euró közötti.

A BELVÁROS HELYZETE AZ ÁTMENET ÉVEIBEN

Kolozsvár, a történelmi városközpont fejlődésének fenntarthatósága számára problémákat okozó, de ugyanakkor megoldásokat sugalló városfejlesztési struktúrával bír. A belváros három strukturális elemből tevődik össze, ezek az Óvár – ma Múzeum tér (Piața Muzeului) –, továbbá öt tér – Főtér (Piața Unirii) Széchenyi tér (Mihai Viteazu), Bocskai tér (Avram Iancu), Hunyadi tér (Ștefan cel Mare), Szent György tér (Lucian Blaga) és az őket összekötő utcák – Magyar utca (B-dul 21 decembrie 1989), Híd utca (Regele Ferdinand), Szentegyház utca (Iuliu Maniu), Belső-Közép utca (B-dul Eroilor), Király utca (I.C.Brătianu), Farkas utca (Kogălniceanu), stb.

A belváros építészeti és funkcionális tekintetben két jól elkülöníthető részre osztható:

A) A *Főtér* a középkor folyamán multifunkcionális térként működött: lakhatási, politikai és vallási funkciókat töltött be, itt kapott helyett a városi piac egészen a 19. század végéig, így a Nagypiac nevet viselte magán. A 19. századtól azonban fokozatosan reprezentatív térré alakították át. Kiindulópontja első Ferenc Habsburg császár és felesége Carolina Augusta 1817-es kolozsvári látogatása volt, minek emlékére 1831-ben felavatták a Főtéren felállított Carolina szobrot. A tér reprezentatívvaló formálásának tulajdonképpen fordulópontját az 1896-os Millenniumi megemlékezés és az arra való felkészülés jelentette. Ez az a momentum ugyanis, amikor a Fótéren addig működő Nagy Piac a Széchenyi térre költözött, lebontották a Szent Mihály templom körüli építményeket, a Karolina szobor pedig átkerült a Múzeum térre. A tér kiürítésének fő célja az 1902-ben elkészült Mátyás szoborcsoport felállítása volt. E mellett 20. század elején megépültek a tér utolsó reprezentatív épületei is (például a Lábas ház), amelyek napjainkig meghatározóak a tér morfológiai és urbanisztikai képének alakításában. Az átmenet időszakában a „funari”¹ nacionalista logikának megfelelően a Főtér gyökeres átalakításon,

1. 1992-2004 között Gheorghe Funar volt Kolozsvár polgármestere – szerk.

szimbolikus újrafelosztáson ment át. Ennek legfontosabb elemei a Mátyás szoborcsoporton elhelyezett, Mátyás román eredetét igazoló tábla, a Memorandisták emlékműve, Traianus oszlopa másolatának elhelyezett alapköve, a főtéri ásatások, nemzeti színűre festett padok, lámpák, szemetes kukák, valamint a igen nagy mennyiségű nemzeti zászló voltak.

A főtér és annak közelében található épületek stílusa igen sokszínű – a 15. század gótikájától a 20. század elején divatos szecesszióig –, és bár a késői eklektikus és klasszikus stílusú épületek dominálják a teret, a legpregnansabb épületek mégis a gótikus Szent Mihály templom valamint a barokk Bánffy-palota (1774-1786). A Főtér épületeinek nagy része két-három emeletes, míg a környező utcákban található épületek dominánsan ennél alacsonyabbak. Az épületek fizikai állapota mára igen leromlott, kivéve azokat, amelyek közigazgatási intézményeknek, magánvállalatoknak adnak otthont, vagy pedig az egyház fennhatósága alá tartoznak. A tér szimbólumai főként a magyar és német kultúra termékei, az identifikáció nagyra értékelt tárgyai sok kolozsvári számára.

B). A belváros másik fontos övezete a 19. század második felében jött létre a városfalakon kívül és a Széchenyi, Bocskai és Hunyadi terek által közrezárt területet foglalja magába. Ezek közül a Széchenyi tér (Mihai Viteazu) fejlődött ki elsőként, majd 1945-ig központi piacként működött, mígnem a szocializmus reprezentatív teret nem kívánt a helyére teremteni. Így született meg a ma „Republica”-ként ismert, több emeletes szocreál épület, valamint Mihai Viteazu monumentális lovas szobra (1976). Az utóbbi két tér köti övezet a 20. század elejéig két részből állt. A déli rész – a Hunyadi tér környéke – jellegzetes épületei a Román Opera (Fellner és Helmer, 1901-1906) és az Igazságügyi Palota voltak. Az egykori északi részen volt található a Bocskai tér, amelynek domináns eleme az EMKE Palota (1890-1891) volt – ma a Román Állami Vasút helyi központja. Ez a rész a későbbiekben további szimbolikus elemekkel bővült – az 1920-1945, illetve 1989 utáni periódusban folyamatosan román építészeti és kulturális elemekkel gazdagították azt: Ortodox Katedrális (1923-1933), Avram Iancu szoborcsoport (1993). Ma ezt a teret viszonylag új épületek sokasága jellemzi, amelyekben többnyire banki és szolgáltatói intézmények székelnek, de megtalálhatóak a közintézményeknek helyet adó építmények is (Megyei Tanács, Protestáns Teológia, Ortodox Teológia, Román Vasút, Pénzügyi Hivatal, Igazságügyi Palota).

A város fejlődése során a belváros maga is átalakult és tipikusan kétpólusú struktúrát öltött: a többnyire magyar szimbólumokkal ellátott Főtér jelenti az egyik pólust, míg a Avram Iancu és a Ștefan cel Mare – szinte kizárólag román jelképeket tartalmazó – terek képezik a másikat. De nem csak szimbolikus változások zajlottak. A szolgáltatói szektor egyre erőteljesebb bővülése fokozatosan hátrányos helyzetbe szorította a belváros lakóövezet szerepét, nagyszámú iskolának, felsőoktatási intézménynak, múzeumoknak, templomoknak, bankoknak és irodáknak, valamint kereskedelmi egységeknek adva helyett. Az épületek relatív sűrűsége miatt így a belváros területéről szinte egészében hiányoznak a zöld övezetek.

Az átmenet említett társadalmi, politikai és gazdasági változások több irányból is befolyásolták a város, és főként a belváros belső területi elrendeződésének átalakulására.

1. Ezek a változások hatottak a város etnikai összetételére, mely homogénebbé vált: a román lakosok aránya fokozatosan emelkedett, míg a magyarok részaránya csökkenő tendenciát mutat, s az egykoron igen befolyásos zsidó lakosság szinte teljesen eltűnt a város etnikai térképéről. Az 1996-os és 2000-es helyhatósági választások adatai szerint az itt élő magyar lakosok aránya igen alacsony, átlagosan 19%, amelyet csak a város négy részében halad meg: a belváros választókö-

zeteiben, a Fellegváron, a Párizs utca környékén, valamint a Bulgária telepen. Megjegyezendő, hogy a lakótelepekkel ellentétben, ahol kisebb a magyar lakosság aránya, ezek az övezetek nem vettek részt a szocializmus városépítő politikájának kivitelezésében.

Népszámlálás	Lakosság	Magyar lakos	%	Román lakos	%
1880	31813	23434	73.6	4962	15.6
1910	60808	50704	83.4	7562	12.4
1930	100844	54776	54.3	34836	34.5
1941	110956	97698	88.1	10029	9.0
1956	154723	74200	47.9	74600	48.2
1966	185663	76934	41.4	104914	56.5
1992	328602	74871	22.8	248572	75.6
2002	317953	60287	18.9	252433	79.4

2. táblázat. Kolozsvár lakosságának számbeli és etnikai alakulása a népszámlálásokon (1880-2002).

2. Az etnikai struktúra átalakításán túlmenően, a város funkcionális struktúrája is megváltozott. 1989 utáni ugyanis néhány ipari övezetet átminősítettek, új lakóövezeteket építettek, a belváros egy részét felújították, egy másikat pedig tovább hagytak omladozni. A történelmi város sorsát e tekintetben három tényező határozza meg: a lakosságcsökkenés, a gazdasági átstrukturálódás – szolgáltatói szektor növekedése – és a közterületek változó arculata.

A lakosság számának csökkenését egyrészt a belvárosból valló kiköltözés jellemezte szuburbanizációs folyamatok eredményezték – amelyek 1995-1996 táján kezdődtek, s azóta is fokozottan érzékelhetőek –, másrészt a római-katolikus egyház gazdasági szereplőként való megnyilvánulása, melynek következtében az egyházi tulajdonú belvárosi épületek bérlőit más, külvárosi lakóövezetekbe helyezték át. Így a belváros 1989 után veszített lakóövezeti funkciójából, melyet a népsűrűséget mérő index értékei jól érzékeltetnek: míg 1970-ben Kolozsvár népsűrűsége elérte a hektáronkénti 100 lakost, 2000-re ez az arány 80-ra csökkent. A lakásmobilitás eredményeként, sokan a környéki falvakba költöztek ki. A szuburbanizációs folyamat tovább erősödött az említett egyházi intézkedések következtében, melynek fő célja az addig lakófelületet biztosító belvárosi épületek gazdasági hasznosítása volt azáltal, hogy szolgáltató egységeket hoztak bennük létre. A kereskedelmi és szolgáltatói egységek számának növekedése ugyanis hatalmas keresletet szült az ilyen tevékenységek kifejtésére alkalmas felületek iránt. Ezzel párhuzamosan, de ettől nem függetlenül a bérleti árak is rohamos növekedésnek indultak, elérve akár a havi 50 eurós díjat is négyzetméterenként.

Mindezek ellenére, a belváros továbbra is jelentős lakóhelyi funkciót tölt be, 26000 lakónak adva otthont, jóllehet a szolgáltatói szektor robbanásszerű növekedésével az esetek jó részében az épületek földszintjeit kereskedelmi egységekké alakították át, majd fokozatosan az első emeleti lakásokra is sor került. A főtéri épületek esetében az sem ritka eset, hogy teljes átalakítás után, mára egészében szolgáltatói egységeknek (irodák) adnak helyet. Ugyanakkor a szuburbanizációval egyidejűleg a szolgáltatói egységek egy része is a külvárosi övezetekbe húzódott vissza. Ezt a „kiköltöző” folyamatot két tényező indokolja: irodai és üzleti felületek hiánya,

illetve magas ára a belvárosban, valamint a különféle szolgáltatások iránti magas kereslet a város más részeiben. A tér funkcionális átalakulását nyomon követő adatok hiányában azonban nehéz lenne bármiféle tendenciára következtetni.

A további változások a belváros lakóinak összetételét érintik és felhívják a figyelmet a környéken elindult gettósodó folyamatra. Ez részben a helyi tanács azon programjának tudható be, amely az alacsony jövedelemmel rendelkező, sokgyermekes családok számára szociális lakásokat utalt ki ebben a városrészben, így számos, a helyi vezetés fennhatósága alá tartozó történelmi épületet került szimbolikus összegért nélkülöző, többségében roma származású családok használatába. Megelőző intézkedések hiányában azonban ezek az épületek mára igen leromlott állapotról áralkodnak, sok közülük használhatatlanná is vált, amire a legismertebb példa talán a 16. századból származó Gilovics-ház. Egy speciális törvény segíthette volna a helyi vezetést abban, hogy intenzív kulturális örökségvédelmi és konzerválási programot indítson útjára. A Nemzeti Területfejlesztési Terv (5/2000. törvény) harmadik részéről van szó, amely a védett övezetekre, kulturális emlékművekre vonatkozik. A törvény alapján a helyi vezetés, összefoglaló jelentésben, kulturális emlékművekben gazdag övezeteket nyilváníthat védettnek a törvényt életbe lépését követő 12 hónapon belül. Ez a kezdeményezés azonban Kolozsvár esetében elmaradt, még tanulmányok sem születettek, következményképpen védett kulturális övezetekkel sem találkozhatunk ebben a városban.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány egyetlen átfogó következtetése szerint az európai városfejlődési modellhez viszonyítva (Enyedi 1998, Kovács 2001, 2002), Kolozsvár, de Románia többi városának fejlődési ösvénye is eltért a hagyományos urbanizáció-szuburbanizáció-dezurbanizáció-reurbanizáció útjától. Az urbanizáció legintenzívebb fázisa a Nyugati modellhez képest sokkal később vette kezdetét (csupán a szocializmus alatt), a szuburbanizációs és dezurbanizációs folyamatok egészen a rendszerváltás utáni periódusig vártak magukra, míg reurbanizációról gyakorlatilag még szó sem esik. A városok történelmi része általában különleges kapcsolatban áll a városi fejlődés különböző szintjeivel. Kolozsvár esetében a belváros lakosságának folyamatos csökkenésén érzékelhetjük a szuburbanizáció – és valószínűleg a dezurbanizáció – következtében, de a reurbanizációval járó dzsentrifkációs folyamat még egyáltalán nem jellemző a városra.

Az átmenet időszakában az ingatlanpiac liberalizálása és a gazdasági átstrukturálódás olyan területi átalakulásokat eredményezett, mint a szegregáció, szuburbanizáció, polarizáció, a társadalmi kirekesztés, növelve ezáltal a városban észlelhető társadalmi feszültségeket. Összefoglalva Kolozsvárt az alábbi társadalmi konfliktusok jellemzik: a kereskedelmi és lakó funkciók közötti klasszikus konfliktus, a tulajdon visszaszolgáltatásával járó társadalmi konfliktusok, valamint a – nagyvonalakban a közterek szimbolikus használatába beágyazott – etnikai/vallási alapú társadalmi konfliktusok. Azonban 2005-ig nem létezett olyan stratégia, amely a társadalmi konfliktusok enyhítését, azok menedzselését célozta volna. Ez részben egy átfogó városfejlesztési terv hiányának tudható be, ahol a társadalmi konfliktusok egy része mint politikai legitimitáció forrásai jelennének meg. Ebben a megvilágításban Kolozsvár esettanulmánya egy „vesztes történet”.

1. A közterek és az ott található jelképek átstrukturálása számos változást idézett elő a történelmi városrészen. Ez természetesen összeköttetésben áll a felső osztályok és a helyi politikai vezetés közötti, állandóan módosuló kapcsolattal. Az utcák, terek nevének változása egyértelműen tükrözi a politikai vezetésben bekövetkezett változásokat. Az elmúlt száz év során szám szerint hat ilyen fordulópontot azonosíthatunk, amikor is a belváros számos utcájának és terének nevét változtatták meg, ezek évszámai 1920, 1940, 1945, 1964 és 1989. A leggyakrabban megváltoztatott nevű utcák és terek a Főtér közelében lévő történelmi részeken találhatók, nevüket pedig olyan történelmi eseményekről és figurákról kapták, amelyekről eltérő román és magyar történelmi interpretációk léteznek.

2. Bár a nemzetközi szakirodalom a nemzet versenyképességének meghatározásában kiemelt szerepet tulajdonít a regionális gazdaságoknak és városi övezeteknek, esetünkben kevés erre irányuló bizonyítékot találtunk. A 2004-es helyi választások határozott ilyen irányú lépést jelentenek, ám ennek mértéke továbbra is messze elmarad a nemzetközi tapasztalatoktól. Ennek tudatában, a társadalmi fenntarthatóság, valamint a városok versenyképességének növelése képezi a román városfejlesztési politika fókuszát. A meghozott intézkedések azonban gyengék és átfogó koncepció hiányában csak kevéssel hozzájárulni tudnak egy nagyobb területi átalakuláshoz. A kommunikációs és szállítási infrastruktúra modernizálása érdekében is kevés gyakorlati intézkedés született, ennél jóval kevesebb erőfeszítést már csak a város fizikai vonzásának javítására és kulturális lehetőségek kihangsúlyozására fordítottak az érintettek.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában a városok egyre erősödő funkcióját sejtjük mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi regionális fejlesztési tervekben, szem előtt tartva az EU által kiosztott kohéziós alapokat is. E tekintetben Románia városaiban, így Kolozsváron is, a társadalmi fenntarthatóság egyaránt problematikus a politikai és gazdasági átmenet folyamatában megfogalmazott új várostervezés és várospolitikai, a lakásállomány, városi telkek és szolgáltatások gyors privatizációja tekintetében, de gondot okoz az is, hogy helyi vezetés növekvő autonómiája és felelőssége nem jár együtt a szükséges anyagi erőforrások biztosításával, valamint relatív gyenge a civil szervezeti szféra, és nagy az etnikai és vallási megosztottság.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Asztalos Lajos 2004: *Kolozsvár. Helynév és településtörténeti adattár*, Kolozsvár: Kolozsvár Társaság – Polis

Bodocan Voicu 1996: Comportament electoral urban în Cluj-Napoca [Városi választói magatartás Kolozsváron]. *Studia UBB. Series Geografia*, 1996, 169–174.

Enyedi György 1988: *A városnövekedés szakaszai*, Budapest: Akadémiai

Csedő Krisztina – Ercsei Kálmán – Geambaşu Réka – Pásztor Gyöngyi 2003: A kolozsvári elsőgenerációs városiak. *Erdélyi Társadalom. Szociológiai Szakfolyóirat*, 2003/2, 67–84.

Consiliul Local Cluj 2000: *Indicatori urbani ai oraşului Cluj* [Kolozsvár városi mutatói]

Haţieganu Alexandrina 1949: Evoluția teritorială a oraşului Cluj [Kolozsvár városának területi fejlődése]. *Lucrările Institutului de Geografie*, VIII/1947

Ianoş Ioan – Tălângă Cristian 1994: *Oraşul și sistemul urban românesc în condițiile economiei de piață* [A román város és városrendszer a piaccgazdaságban], Bucureşti: Academia Română

Kovács András 2001: Kolozsvár városképe a XVI-XVII. Században. In Dáné Tibor–Egyed Ákos– Sipos Géza–Wolf Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 7–28.

Kovács Zoltán 2001: *A poszt-szocialista urbanizáció és városi átalakulás jellemzői Kelet-Európában*, Budapest: MTA

Kovács Zoltán 2002: Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a postszocialista átmenet idején. *Földrajzi Közlemények*, 2002, 1–4, 57–78.

Molnár Eugen – Onisor Teodor – Sófalvi Blasiu – Susan Aurelia 1962: Schimbarea structurii funcționale a orașelor de la bordura Câmpiei Transilvaniei între anii 1910-1956 [A Mezőség határán levő városok funkcionális szerkezetváltozása 1910-1956 között]. *Studia UBB*, 1962, 125–132.

Molnár Eugen – Maier Aurel – Ciangă Nicolae 1975: Centre și arii de convergență în R.S. România [Konvergencia területek és központok Románia Szocialista Köztársaságban]. *Studia UBB, Geologia-Geographia*, 1975, XX, 50–56.

Molnár Jenő 1999: Adatok Kolozsvár szerepéhez az erdélyi magyar művelődési életben. *Korunk* 1999, 12, 115–120.

Morariu Tiberiu – Pascu Ștefan 1957: Considerații geografico-istorice asupra etapelor de dezvoltare a orașului Cluj [Történeti-földrajzi megfontolások Kolozsvár fejlődési szakaszairól]. *Buletinul Universităților „V. Babeș” și „Bolyai”*, *Seria: Științele Naturii*, 1957, 1-2, 325–340.

Nagy Egon 2001: Câteva aspecte privind structura profesională a orașului Cluj-Napoca [Kolozsvár felekezeti szerkezetének néhány aspektusa]. *Studia UBB. Series Geographia*, 2001, 83–96.

Surd Vasile – Ardelean Virgil 1993: Geocriminalitatea în Municipiul Cluj-Napoca [Geokriminalitás Kolozsváron]. *Studia UBB. Series Geographia*, 1993, 2, 87–92.

Surd Vasile – Ipatiov Filip 1993: Funcția de monopol a Municipiului Cluj-Napoca în domeniul asistenței medicale din Transilvania [Kolozsvár monopolszerepe az erdélyi orvosi ellátásban]. *Studia UBB. Series Geographia*, 1993, 99–103.

Susan Ilie 1973: *Municipiul Cluj. Studiu de Geografie Economică* [Kolozsvár. Gazdaság-földrajzi tanulmány], Iași [doktori tézis]